

Ставицький О. О., д.психол.н., професор (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне)

СТАВЛЕННЯ МОЛОДІ ДО ПОБУДОВИ БЛИЗЬКИХ СТОСУНКІВ З ІНВАЛІДИЗОВАНИМИ

***Анотація.** Статтю присвячено психологічному аналізу ставлення молоді до побудови інтимних стосунків з особами, які мають інвалідність. Рівень сформованості гандикапності представлено за результатами емпіричного дослідження у гендерному аспекті за допомогою методики ситуативного моделювання ставлення до інвалідизованих людей. Встановлено, що студентська молодь допускає можливість дружби, тісного спілкування та навіть одруження з інвалідизованим. Виявлено відмінності у ставленні до стосунків з інвалідизованим в різних ситуаціях взаємодії.*

***Ключові слова:** молодь, інвалідизовані, інвалідність, дружба, сімейні стосунки, гандикапність, спілкування.*

***Аннотация.** Статья посвящена психологическому анализу отношения молодежи к построению интимных отношений с лицами, которые имеют инвалидность. Уровень сформированности гандикапности представлены по результатам эмпирического исследования в гендерном аспекте с помощью методики ситуационного моделирования отношения к инвалидизированным людям. Установлено, что студенческая молодежь допускает возможность дружбы, тесного общения и даже брак с инвалидизированными. Выявлены различия в отношении к инвалидизированным в различных ситуациях взаимодействия.*

***Ключевые слова:** молодежь, инвалидизированные, инвалидность, дружба, семейные отношения, гандикапность, общение.*

***Annotation.** The article is devoted to psychological analysis of youth attitudes to building intimate relationships with individuals who have a disability. The level of handicap tolerance development is represented by the results of empirical research from a gender perspective with the help of situational modeling techniques attitude to disabled. In general, students allow the possibility of friendship, close relationships and even marriage with disabled persons. The differences in relation to disabled interaction in different situations are revealed.*

***Keywords:** youth, disabled persons, disability, friendship, family relationships, handicap, communication.*

Рано чи пізно кожна молода людина постає перед питанням необхідності побудови близьких стосунків з особою протилежної статі. Довічні пошуки науковців, митців, кожної конкретної людини критеріїв відбору супутника свого життя не досягли успіху, адже причин, мотивів, факторів вибору однієї людини іншою для спільного життя є практично стільки, скільки й самих людей. «Серцю не накажеш» – існує така думка у суспільній свідомості, яка власне і є тим механізмом психологічного захисту власного «Я» закоханої особи, що виправдовує власний вибір у тих ситуаціях, коли необхідно дати комусь (або собі самому) необхідні пояснення.

Зрозуміти власний вибір людини сторонньому, та й знайомому, досить важко, а от висунути оціночне судження на кшталт «Вона йому не пара» або «Де він таку віднайшов» тощо, досить легко, що доволі поширено у суспільстві. Власне такий атиюд й створює свого роду «сито соціальних установок», через яке людина швидше переживає не щодо самого суб'єкта свого обрання, а переймається питанням «Що скажуть про це інші?».

Об'єктом вибору свого супутника життя молодою людиною може стати будь-який член суспільства, а оскільки воно не є однорідним за своїм складом (професійним, віковим, освітнім, демографічним тощо), то й особа, яка має інвалідність теж претендує на своє обрання. Чи є у неї шанси, враховуючи наявність «сита соціальних установок»?

У психологічній науці багато уваги приділяється питанню інвалідності (Л. С. Виготський, О. Р. Лурія, Л. Й. Вассерман, Т. Парсонс, В. В. Радаєв, О. І. Шкаратан, О. Р. Ярська-Смірнова та ін.), росту інвалідизації населення, дослідженню соціально-економічних причин, механізмів та факторів, які детермінують цю проблему. Продовжує розроблятися і вдосконалюватися законодавча база, що містить закони та нормативні акти, метою яких є надання допомоги людям з особливими потребами.

Феномен інвалідності є предметом дослідження багатьох наук соціономічного профілю, насамперед медицини, соціальної роботи, фізичної реабілітації тощо. Кожна з них вивчає окремий ракурс відповідно до своїх фундаментальних методів дослідження. Проблема психологічних аспектів інвалідності – гандикапізм, гандикап, гандикапність (без уживання цих термінів) – вивчалася лише в межах спеціальної психології та педагогіки, де основна увага приділялась психологічному дизонтогенезу та порушенням психічного розвитку, відхиленням від норми психогенези дітей із вродженими або набутими дефектами сенсорної, інтелектуальної, емоційної сфер.

Метою нашої статті є дослідження ставлення молоді до побудови близьких стосунків з інвалідизованими.

Акцент в статті робиться на розгляді впливу на особистість молодої людини соціальної установки – гандикапізму. Сутність поняття «гандикапізм» ми розглядаємо, слідом за Р. Корсіні (R. Corsini) та А. Ауэрбахом (Auerbach),

як наявність забобонів стосовно осіб з певними відхиленнями від норми. Тобто гандикапізм є, таким чином, різновидом расових і гендерних стереотипів, що існують у нашому суспільстві як у відкритих, індивідуальних й інституціональних, так й у прихованих, латентних формах [1].

Під впливом соціальної установки гандикапізму в свідомості людини відбуваються певні зміни, які лежать у площині: 1) ставлення до неповносправних – гандикапність, як характерологічна риса особистості; 2) ставлення інвалідизованого до самого себе – комплекс гандикапу.

Таким чином, у статті ми аналізуватимемо рівень прояву гандикапності у студентському середовищі.

Для вирішення поставленого завдання нами була використана методика ситуативного моделювання ставлення до інвалідизованих, яка була стандартизована та апробована [2]. Методика створена для діагностики особливостей ставлення до інвалідизованих, виявлення упереджень та установок, можливості ворожого та агресивного ставлення до них. Вибірку склали 348 студентів 3–4 курсів 4 вишів Рівненської та Волинської областей.

У нашому повідомлення ми представимо результати емпіричного дослідження за вказаною методикою лише за однією шкалою – «Ставлення до побудови близьких стосунків з інвалідизованим». Отримані результати представлені у табл. 1.

Таблиця 1

Аналіз ставлення до побудови близьких стосунків з інвалідом
за методикою ситуативного моделювання ставлення до інвалідів

Компоненти / Ставлення:	Когнітивний	Емоційний	Поведінковий	Загальний показник за компонентом
позитивне	1,28	2,21	3,58	2,36
нейтральне	3,19	2,03	1,58	2,27
негативне	1,68	1,72	0,81	1,4
Загальний показник за шкалою	11,1			

Загальний показник за шкалою становить 11,1 бали. Це свідчить про те, що більшість респондентів нейтрально ставляться до побудови близьких стосунків з інвалідизованим. Вони допускають можливість дружби, тісного спілкування та навіть одруження з інвалідом, і думка про це не викликає значного супротиву. При цьому наявні відмінності в ставленні до стосунків з інвалідом в різних ситуаціях взаємодії. Так, на ситуацію, де

інвалід пропонує свою дружбу більшості обстежуваних реагували позитивно, тоді як на ситуацію, де друг-інвалід пропонував серйозні стосунки, було отримано багато негативних відповідей. Ситуацію ж повсякденного спілкування з інвалідом більшість респондентів сприймала нейтрально. На уявну ситуацію, де людина, з якою респондент хотів одружитись, виявилась інвалідом, більшість опитаних відреагували негативно, та сказали, що відмовилися б від одруження. Коли ж їм була запропонована ситуація, де їм приписувався сформований намір одружитися з інвалідом, то спостерігались позитивні та нейтральні реакції, що свідчили про бажання все ж таки взяти шлюб.

При аналізі когнітивного компонента ставлення було виявлено, що найбільший показник, що становить 3,19 бали. Це вказує на нейтральні думки з приводу тісної взаємодії з інвалідом в більшості опитаних. Наприклад: «Інвалід також може бути хорошим другом», «Якщо моя доля – одружитися з інвалідом, то тут нічого не зміню», «Інвалід також має право на сімейне життя».

Менший показник був отриманий на основі аналізу негативних тверджень щодо побудови стосунків з інвалідом (1,68 бали). Такі опитані не можуть уявити тісне спілкування з інвалідом та виступають категорично проти побудови з ними близьких стосунків. Прикладом можуть служити такі висловлювання: «У мене вистачає друзів, навіщо спілкуватися з інвалідом?», «Дружба з інвалідом буде мене тільки обтяжувати», «Я не зможу б жити з інвалідом, це дуже важко», «Навіщо ж руйнувати своє життя, одружуючись з інвалідом?».

Такі твердження є свідченням прояву гандикапності, оскільки передбачають відмову від контактів з інвалідизованим, уникнення взаємодії з ними.

Показник, що вказує на наявність позитивного ставлення до побудови близьких стосунків з інвалідизованим становить 1,28 бали. Такі опитані сприятливо ставляться до взаємодії з людьми з функціональними обмеженнями, акцентуючи увагу та їх особистісних рисах, а не на наявній ваді. Вони хочуть будувати з ними дружні стосунки, активно взаємодіяти, та не проти одруження з ними. Для прикладу наведемо такі висловлювання: «Із задоволенням буду товаришувати з інвалідом», «Я думаю, у нас будуть хороші стосунки», «Ще один друг – це завжди добре», «Не бачу причин, чому я не можу одружитись з інвалідом».

В емоційному компоненті ставлення переважають позитивні емоційні реакції (2,21 бали). Це свідчить про те, що у більшості опитаних взаємодія з інвалідизованим не викликає негативних емоцій, що сприяє побудові з ними стосунків та утворенню контактів. Прикладом можуть бути такі твердження: «Із радістю буду дружити з інвалідом», «Цікаво знайомитись з новими людьми», «Мені було б приємно з ним спілкуватися», «Одружуся з інвалідом, бо люблю його».

Практично не відрізняється від попереднього показник, що вказує на наявність нейтральних емоцій, які виникають в ситуаціях моделювання близької взаємодії з інвалідизованим, який становить 2,03 бали. Це свідчить про те, що можливість близьких контактів з неповносправним не викликає у таких опитантів яскравих емоцій, не є психотравмуючим чинником та не призводить до появи позитивних емоційних станів. Як приклад приведемо такі твердження: «Стосунки з інвалідом викликають такі ж емоції, як і стосунки зі здоровими людьми», «Я нормально сприймаю можливість одруження з інвалідом», «Спілкування з інвалідом не викликає у мене ніяких емоцій».

Децо нижчим є показник, що вказує на виникнення негативних емоцій при моделюванні ситуацій близької взаємодії з інвалідизованим (1,72 бала). У таких опитантів думка про побудову тісних стосунків з людиною з особливими потребами викликає широкий спектр негативних емоцій, стан стресу та фрустрації. Для прикладу можна навести такі висловлювання: «Думка про одруження з інвалідом лякає мене», «Я відчуваю хвилювання та занепокоєння, коли інвалід пропонує мені свою дружбу», «Одружитися з інвалідом – це жахливо!», «Страшно подумати про те, що можна жити з інвалідом!».

Аналіз поведінкового компоненту вказує на переважання позитивних реакцій на тісну взаємодію з інвалідом (3,58 бали). Це свідчить про готовність значної кількості опитантів до побудови близьких стосунків з інвалідизованими. Вони сприятливо ставляться до можливості утворення дружніх зв'язків з неповносправним та більш обережно оцінюють можливість одруження з ними, вказуючи, що це можливо при певних обставинах. Для прикладу наведемо такі висловлювання: «Буду дружити з інвалідом», «Я готовий часто взаємодіяти з інвалідом», «Буду з ним спілкуватися», «Готовий одружитися, якщо буду закоханий», «Можна вийти заміж, якщо вада не серйозна» тощо.

Нижчий показник (1,58 бали) був отриманий при аналізі відповідей, що свідчать про наявність поведінкових реакцій, що зумовлюють можливість тісної взаємодії з інвалідом в окремих випадках. Наприклад: «Все залежить від обставин», «Буду діяти в залежності від того, яка це людина», «У певних умовах, може і зміг би дружити з інвалідом».

Показник, що свідчить про негативні поведінкові реакції щодо стосунків з інвалідизованим становить 0,81 бали. Це є свідченням установки на уникнення тісної взаємодії з інвалідизованими, відгородження від них, їх неприйняття. Прикладами можуть бути такі твердження: «Нізащо не буду дружити з інвалідом», «Ніколи не одружився б інвалідом», «Звичайно ж я відхилила б пропозицію дружби від інваліда», «Я ж не божевільна, щоб вийти за інваліда заміж!». Такі висловлювання є свідченням проявів у даних респондентів гандикапізму, що проявляється в ізоляції від неповносправних, уникнення контактів з ними, особливо тісних.

Порівнюючи вираженість кожного компоненту ставлення до стосунків з інвалідизованим помітно, що вони проявляються неоднаково. При аналізі позитивного ставлення переважають твердження, що відносяться до поведінкового компоненту (3,58 бали), тоді як найменшу кількість тверджень ми отримали за когнітивним компонентом (1,28 бали). Це вказує на те, що не дивлячись на думки, які не завжди позитивно відображують образ інвалідизованого та перспективи тісних контактів з ним, значна частина респондентів все ж не прагне уникати таких стосунків та готова спробувати налаштувати взаємодію.

При аналізі нейтрального ставлення до побудови близьких стосунків з інвалідизованими також помітна неузгодженість його компонентів. Переважаючими є показники когнітивного компоненту (3,19 бали), а найменш вираженим – поведінкового (1,58 бали). Це означає, що в свідомості опитуваних наявні уявлення, що не сприяють побудові тісних стосунків з неповносправними, але їм не перешкоджають їм. Образ інвалідизованого носить абстрактний характер, при цьому особистості важко уявити, як насправді вона ставилася б до нього. Переважають невизначені відповіді, спрямованість яких носить ситуативний характер.

При аналізі негативного ставлення провідним є емоційний компонент (1,72 бали), а найменш вираженим – поведінковий (0,81 бали). Це свідчить про те, що в значній кількості опитаних виникають негативні емоції, як реакція на можливість побудови близьких стосунків з інвалідом, але багато обстежуваних не дозволяють собі відкрито їх виявляти та демонструвати при спілкуванні з інвалідизованим. Негативні емоції придушуються, а особистість намагається переконати себе поводитись з неповносправним коректно та дружньо, щоб не ранили його почуття. У даному випадку переважає мотив соціальної бажаності, що спонукає людину до пригнічення негативних імпульсів.

Подальший аналіз емпірично отриманих результатів продовжимо у розрізі статі молодшої особи. Узагальнені результати представлені у таблицях 2 і 3.

Загальний показник за шкалою у хлопців дещо вищий (11,63 бали проти 10,01 – у дівчат). Обидва показники знаходяться у зоні середнього (нейтрального) рівня прояву досліджуваної ознаки – гандикапності. Але молоді люди чоловічої статі виявили вищий рівень неприйняття інвалідизованих у питанні побудови з ними близьких стосунків, що є свідченням наявності меншого бажання у них взаємодіяти з неповносправними, налагоджувати з ними інтимні стосунки. В цілому дівчата проявили вищий рівень сформованості толерантності, терпимості до людей з особливими потребами.

Таблиця 2

Ставлення дівчат до побудови близьких стосунків з інвалідом (n=186)

Компоненти Ставлення:	когнітивний компонент	емоційний компонент	поведінковий компонент	загальний показник за компонентом
позитивне ставлення	1,4	2,32	3,81	2,51
нейтральне ставлення	3,23	2,13	1,6	0,15
негативне ставлення	1,21	1,47	0,53	1,07
Загальний показник за шкалою	10,01			

Таблиця 3

Ставлення чоловіків до побудови близьких стосунків з інвалідом (n=162)

Компоненти Ставлення	когнітивний компонент	емоційний компонент	поведінковий компонент	загальний показник за компонентом
позитивне ставлення	1,04	1,92	3,24	2,07
нейтральне ставлення	1,96	2,24	1,44	1,88
негативне ставлення	2	2,16	1,32	1,83
Загальний показник за шкалою	11,63			

У питанні створення сімейних стосунків з інвалідизованим хлопці категоричніші у висловах та оцінках. Дівчата частіше робили поправку на вид інвалідності, причину її появи та рівень можливості самообслуговування неповносправного.

При порівнянні когнітивного компоненту виявлено вищий його рівень негативного забарвлення у хлопців. Нейтральне ставлення до можливих близьких стосунків з інвалідизованими більше виявлено у дівчат.

Показники дівчат у емоційній оцінці взаємодії з інвалідизованими теж виявились вищими ніж у хлопців. Цей факт свідчить про більш емпатійне ставлення дівчат до людей з особливими потребами. Водночас слід

відмітити наявність у 17 % опитаних дівчат досить різкого негативізму щодо інвалідизованих, що можна пояснити наявним страхом уявної ситуації інтеракцій з неповносправним. Для хлопців характерним є менший рівень прояву страху в ситуації моделювання близьких стосунків з інвалідизованими.

Яскраво виражені негативні тенденції у поведінковому компоненті ставлення до інвалідизованих у хлопців. Вони виявили вищий рівень готовності до агресивних дій щодо інвалідизованих, ніж дівчата.

Підводячи підсумки проведеного дослідження відмітимо наступні положення. В цілому, студентська молодь допускає можливість дружби, тісного спілкування та навіть одруження з інвалідизованим. При цьому наявні відмінності у ставленні до стосунків з інвалідом в різних ситуаціях взаємодії. Так, на ситуацію, де інвалід пропонує свою дружбу більшості обстежуваних реагували позитивно, тоді як на ситуацію, де друг-інвалід пропонував серйозні стосунки було отримано багато негативних відповідей. Ситуацію ж повсякденного спілкування з інвалідом більшість респондентів сприймала нейтрально. На уявну ситуацію, де людина, з якою респондент хотів одружитись виявилась інвалідом, більшість опитаних відреагували негативно та відмовилися б від одруження.

У розрізі статі слід відмітити вищий рівень толерантного ставлення до неповносправних у дівчат. Хлопці виявили більшу категоричність у можливій побудові стосунків з інвалідизованим: всі три компоненти (когнітивний, емоційний та поведінковий) мають у хлопців більший рівень негативного ставлення до побудови тісних стосунків з інвалідизованими.

Перспективи подальших розвідок цього питання мивбачаємо у розробці та впровадженні у практику дієвих методів регуляції проявів гандикапності в студентському середовищі, підвищення рівня толерантності щодо людей з особливими потребами.

1. Корсини Р. Энциклопедия психологии [Электронный ресурс] / Р. Корсини, А. Ауэрбах. – Режим доступа : http://enc-dic.com/enc_psy/Gandikap-6053.html. – Название с экрана. Дата обращения 01.08.2008. 2. Ставицький О. О. Психологія проявів гандикапізму та їх регуляція: дис.. на здобуття наук. ступеня доктора психол. наук : спец. 19.00.01 «Загальна психологія. Історія психології» / О. О. Ставицький. – К., 2014. – 595 с.

Рецензент: д.геогр.н., професор А. Д. Калько.